

УДК 37.014.53:316:45

В.О. КОВАЛЬ

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОЛЯ НА ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОСТІ ЯК АНТИПОКАЗНИКА ЗДОРОВ'Я

У статті висвітлено і проаналізовано особливості впливу соціокультурного поля на формування девіантності як антипоказника здоров'я. Показано як сформовані на тлі антицидентності й породжені інтенсивністю внутрішньої взаємодії цілі й обмеження ресурсних можливостей приводять до відтворення деавіацій. Продемонстровано варіативність девіантних проявів залежно від цілей, які ставлять перед собою члени груп, і засобів їх реалізації.

***Ключові слова:** соціокультурне поле, девіантна поведінка, поле ресурсних можливостей, відтворення норм, цінності.*

Соціально-політична й економічна криза, яка має місце в нашій державі, характеризується зростанням аномії і, як наслідок, збільшенням кількості проявів різного роду деавіацій. Одним із механізмів постійного відтворення девіантної поведінки є соціокультурне поле, яке, втім, з однаковим успіхом відтворює як нормативну, так і ненормативну поведінку. Виявлення особливостей впливу соціокультурного поля на формування девіантності дає змогу більш ефективно задіяти соціальні технології у процесі корекції поведінки як окремих індивідів, так і груп.

У науковій літературі аналіз соціальних процесів, пов'язаних із функціонуванням соціокультурного поля, наведено в таких напрямках: у межах структурного функціоналізму Роберт Мертон [1] і Аліс Китті досліджували вплив соціокультурного поля, яке створюється референтними групами на самоідентифікацію цінності як групи, так і на окремого індивіда; у межах структуралістського конструктивізму, яким і була розроблена концепція соціального поля, П'єр Бурдьє [2] показав, як за допомогою таких структурних інваріантів, як поле і габітус, культурні переваги різних груп суспільства утворюють погоджені системи.

Мета статті – виявити особливості впливу соціокультурного поля на формування девіантності як антипоказника здоров'я.

Агенти соціалізації задають ціннісно-нормативну орієнтацію для членів груп шляхом їх постійного відновлення в групі. При цьому треба враховувати різницю між засвоєнням і відтворенням норм і цінностей дітьми і цим самим процесом у дорослих. Дорослі здатні оцінювати норми й цінності, і тим самим досягти деякої вибіркової і в їх відборі і засвоєнні. Діти ж здатні тільки засвоювати норми й цінності, які і стають базовими.

Найбільш важливими агентами соціалізації, з точки зору формування нормативної поведінки, є такі інститути: освіта, сім'я, масові комунікації, масові інформації.

Ці ж інститути можуть відіграти домінуючу роль у формуванні ненормативної поведінки, яка проявляється у формі різних девіацій. Ці інститути уявляють собою соціокультурне поле.

Соціокультурне поле – ділянка соціального простору, яка володіє, у результаті підвищеного рівня внутрішньої взаємодії, особливою атмосферою, що має силовий характер стосовно індивіда, який туди потрапив.

Соціокультурне поле формує групи за основними цінностями й нормами, які пізніше культивуються в групі і відносно яких формується капітал, а також регламентуються критерії, за якими він буде конвертуватися.

Конвертацію капіталу можуть здійснювати тільки лідери груп, адже саме вони виступають донорами ціннісно-нормативної бази для всіх інших членів і задають поле ресурсних можливостей і цілей. Саме можливість конвертувати одну форму капіталу в інші форми робить позицію лідера привабливою, забезпечуючи тим самим не тільки прагнення індивідів до мобільності всередині груп, але й інтенсивність взаємодій між її членами.

Виділимо особливості впливу на формування девіантної поведінки як антипоказника здоров'я:

1. Всередині поля соціальна взаємодія більш інтенсивна, ніж між полями. Це значить, що при включенні індивіда в соціальне поле він буде керуватися цінностями й нормами цього поля у взаємодії з іншими індивідами у силу постійного повсякденного відтворення оцінок практик і реакцій соціального середовища. Індивід постійно знаходиться в декількох полях – вплив соціокультурного поля буде тим вищий, чим інтенсивніша взаємодія індивідів у ній.

2. Межі поля є зонами пониженої соціальної взаємодії, зонами відчуження. Для школяра, наприклад, цінності й норми поведінки, які відтворюють ровесники, будуть ближчими, ніж ті, що відтворюються педагогічним колективом у навчальному й виховному процесах. А якщо інтенсивність взаємодії всередині групи буде високою, а цінності й норми представників інших груп будуть серйозно відрізнятись, то наслідком буде агресивна реакція однієї із груп відносно другої і розвиток конфлікту.

3. Соціальне поле має силовий характер, тобто, наділене примусовою силою стосовно індивідів, які туди потрапили. У силу того, що соціальне поле задає ресурсне поле можливостей і цим самим продуціює межі поля, ми зіштовхуємося з такими ефектами:

а) цілі, які ставить група у своїй функціональній діяльності, будуть задаватися виключно її ресурсними можливостями, а значить потреби, інтереси й мотиви будуть первісно задані нею ж, тобто, для дитини, яка живе із алко- чи наркозалежними батьками, після ресурсних можливостей і цілі будуть відповідати батьківським – а значить, без переміщення її в іншу групу з іншими цілями й ресурсними можливостями (застосування адміністративних методів терапії) не обійтися;

б) в силу того, що соціальне поле завжди “позитивно запрограмоване”, воно буде диктувати своїм носіям “правильні” зразки поведінки, тобто, норми цінностей будуть носити прескриптивний (диктуючий) характер. Група підлітків із девіантною поведінкою не вважає ті норми й цінності, які вони відтворюють, девіантними. Наприклад, дитина з хорошої сім’ї, потрапивши в результаті бездоглядності до вуличної групи однолітків, буде відтворювати зразки поведінки цієї групи, а не ті, які закладені сім’єю, школою та ін.

4. Соціальні процеси, які проникають у поле, носять надіндивідуальний характер, але люди виступають їх провідниками. Постійно підтримувана інтенсивність взаємодії між індивідами всередині поля буде забезпечувати постійне відтворення цінностей і норм, і цим сприятиме охопленню інших індивідів, які вагаються або чинять опір. Так, наприклад, отримання знань як цінність чи зловживання алкоголем і курінням як цінність будуть не тільки відтворюватися через інтенсивність взаємодій всередині групи, але й втягуватимуть у це інших. Відтак, діяльність соціальних служб, педагогічних колективів, силових відомств, органів місцевого самоврядування при роботі із девіаціями повинна бути спрямована на профілактику виникнення таких груп шляхом створення і активної підтримки груп із прийнятою в суспільстві на цей момент нормативною поведінкою.

5. Індивіди, засвоївши у процесі соціалізації норми й цінності цього поля, вільно вибирають те, що “прийнято”, “пристойно”, “слухно”, зовнішні соціальні норми й цінності перетворюються у вільний вибір особистості. У результаті зняття протилежностей свобода вибору і примусу поля індивіди, слідуючи зовнішнім нормам, відтворюють їх і перетворюють “паперові розпорядження” в реальні соціальні процеси.

6. Силовий характер поля лежить в основі тенденції до нівелювання поведінки індивідів, але тенденція ніколи не реалізується повною мірою – поле ніколи не здатне повністю знищити індивідуальність. Тому при впливі поля на індивіда ми, скориставшись класифікацією Р. Мертонна [3], можемо отримати такі реакції:

а) конформізм – результат інтенсивної взаємодії всередині групи. Підсумком може бути як нормативна, так і девіантна поведінка групи, в якій цілі й засоби їх досягнення в учасників будуть співпадати;

б) інновація – акцептування цілі супроводжується пошуком нових шляхів її досягнення. Крім позитивного результату може проявитися в негативно-девіантній поведінці, аж до делікту;

в) ритуалізм – рутинне відтворення норм, звичок, традицій без акцептування цілей. Наприклад, куріння чи вживання алкоголю може бути наслідком того, що члени групи хочуть здаватися дорослими й відтворюють відповідні зразки поведінки, а результатом звички;

г) ретризм – ніколи не приймаються ні цілі, ні засоби. Індивід викидається на периферію соціального поля (“аутсайдерство”), а пізніше й за нього. Прикладами можуть служити бездоглядні діти, безпритульні;

д) бунт – коли старі цілі й засоби змінюються на нові. Про таку реакцію ми можемо говорити, коли індивід змінює поле на протилежне за цілями й засобами – наприклад, у випадку всиновлення дитини чи вступу представника найнижчого прошарку до вищого навчального закладу.

Висновки. Таким чином, соціокультурне поле може виступати провідником як нормативної поведінки, так і девіантної, яка приводить до стану психічного, соціального й фізичного неблагополуччя. Знаючи особливості впливу поля на формування поведінки, ми за допомогою соціоінженерії і, насамперед, педагогічної інженерії зможемо створювати ефективні стратегії і здійснювати проекти, спрямовані на корекцію девіантної поведінки як особистості, так і груп.

“Донорство” лідера в ціннісно-нормативному аспекті дає змогу орієнтуватися при створенні технологій не стільки на членів групи, скільки на їх лідерів. Отже, при впливові на групи можна ставити еталонні ціннісно-нормативні зразки й цілі, із врахуванням ресурсного забезпечення цього процесу для забезпечення можливостей конвертації капіталів лідерами в межах норм, прийнятих у суспільстві.

Список використаної літератури

1. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон. – М. : АСТ, 2006. – 873 с.
2. Бурдьё П. Социология социального пространства / Пьер Бурдьё. – М. : Ин-т экспериментальной социологии ; СПб. : Атлейя, 2007. – 288 с.
3. Курбатов В.И. Современная западная социология. Аналитический обзор концепций / В.И. Курбатов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2013.

Коваль В.А. Особенности влияния социокультурного поля на формирование девиантности как антипоказателя здоровья

В статье выявлены и проанализированы особенности влияния социокультурного поля на формирование девиантности как антипоказателя здоровья. Показано как сформированное в поле антиценности и поражаемое интенсивностью внутреннего взаимодействия цели и ограничения ресурсных возможностей приводят к воспроизводству девиации. Продемонстрирована вариативность девиантных проявлений в зависимости от целей, которые ставят перед собой члены групп, и средств их реализации.

Ключевые слова: *социокультурное поле, девиантное поведение, поле ресурсных возможностей, воспроизводство норм, ценности.*

Koval V. Features of influence of social-cultures field on forming of deviation as an antiindex of health

In the article exposed and analyzed the feature of influence of social-cultures field on forming of deviation as an antiindex of health. It is rotined as the antivalues formed in the field and the generated intensity of internal co-operation of purpose and limitation of resource possibilities result in reproduction of deviation. The variantness of deviation displays is shown depending on aims which put before itself members of groups and facilities of their realization.

Key words: *socio-cultural field, deviant behavior, field resource capabilities, reproduction norms and values.*